

ΓΙΑΤΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΔΕΝ ΠΕΡΑΣΕ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ;

Παντελής Μπασάκος

Η θέση της φιλοσοφίας στο ελληνικό πανεπιστήμιο είναι ένα επίμονο παράδοξο και μπορεί, για αυτόν ακριβώς το λόγο, να μας παράσχει κάποιες ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το πλέγμα συμφερόντων, θεσμών και ιδεολογίας, το οποίο, μεταξύ των άλλων, σχηματίζει τη θέση αυτή ως παράδοξη.

Το παράδοξο διατυπώνεται ως εξής: στο ελληνικό πανεπιστήμιο η αυτοτέλεια της φιλοσοφίας εξακολουθεί, σήμερα, να μην αναγνωρίζεται. Εξακολουθεί, δηλαδή, να μην υπάρχει αυτόνομο πανεπιστημιακό τμήμα φιλοσοφίας.

Τυπικό παράδοξο. Η συγκρότηση υβριδικών τμημάτων, όπως είναι τα τμήματα στα οποία συστεγάζονται σήμερα ανά τρεις επιστήμες, η παιδαγωγική και η ψυχολογία (ή η κοινωνιολογία) και η φιλοσοφία, αντιφάσκει ευθέως προς μια θεμελιώδη αρχή του ίδιου του νόμου βάσει του οποίου τα τμήματα αυτά συγκροτήθηκαν: την αρχή ότι ένα πανεπιστημιακό τμήμα αντιστοιχεί σε μια επιστήμη. Η τυπική αυτή ανωμαλία αναπαράγεται και στα επιμέρους συστήματα ισοδυναμιών και διακρίσεων που σχηματίζουν το ευρύτερο νομικό πλαίσιο της εκπαίδευσης - έτσι, λ.χ., ένα έγκυρο πτυχίο φιλοσοφίας από πανεπιστήμιο της αλλοδαπής δε μπορεί να αναγνωρισθεί ως αντίστοιχο προς κάποιο ελληνικό, εφόσον τέτοιο ελληνικό πτυχίο δεν υπάρχει.

Πραγματικά παράδοξα. Η πραγματική αμφισβήτηση της επιστημονικής τους νομιμότητας καθιστά τη λειτουργία των υβριδικών τμημάτων προβληματική. Πώς κατανοεί τις σπουδές του ένας φοιτητής του τμήματος φιλοσοφίας, και κοινωνιολογίας και παιδαγωγικής ή και ψυχολογίας, όταν δίπλα στο τμήμα του υπάρχει ένα άλλο, αυτοτελές, τμήμα το οποίο επαγγέλλεται την παραγωγή αυθεντικής κοινωνιολογίας και εξειδικευμένων κοινωνιολόγων, παραδίπλα ένα άλλο, το οποίο διεκδικεί την επιστημονική αυτοτέλεια της ψυχολογίας, κ.λ.π.; Πώς, στο περιβάλλον αυτό, μπορεί να καταρτίσει ερευνητικά προγράμματα και να διεκδικήσει χρηματοδότηση, ένας τομέας κοινωνιολογίας του υβριδικού τμήματος;

Πολιτικό παράδοξο. Μια κοινωνική επιστήμη της οποίας η ύπαρξη να μην έχει αναγνωρισθεί θεσμικά, δεν είναι κάτι εντελώς ξένο προς τις παραστάσεις της ελληνικής ακαδημαϊκής κοινότητας. Τα τμήματα κοινωνιολογίας, πολιτικής επιστήμης, ιστορίας είναι νεογενή, προέκυψαν από το new deal το οποίο συνόδευσε την εφαρμογή του νόμου πλαισίου για τα Α.Ε.Ι., στις αρχές της δεκαετίας του '80. Το παράδοξο είναι ότι και από το νέο μοίρασμα των χαρτιών - κατά το οποίο ακόμη και αυτή η ποιμαντική μπόρεσε να διεκδικήσει και να επιτύχει την αναγόρευσή της σε επιστημονικό αντικείμενο, άξιο αυτοτελούς πανεπιστημιακού τμήματος -, η φιλοσοφία

εξακολουθεί να παραμένει απέξω.

Παράδοξο της χειραφέτησης. Η σημαντικότερη, ωστόσο, και πιο διδακτική, διάσταση του παραδόξου είναι το ότι, ενώ τίποτα δεν εμποδίζει τα χειραφετημένα πλέον πανεπιστήμια, τις φιλοσοφικές σχολές, τους τομείς φιλοσοφίας, τους φοιτητές φιλοσοφίας, να διεκδικήσουν και να επιτύχουν την αυτονομία που τους στέρησε μια υποχωρητική και ασυνάρτητη μεταρρυθμιστική πολιτική, παρόμοια διεκδίκηση δεν υπάρχει. Και όχι μόνον αυτό: μεμονωμένες, καλοπροαίρετες όσο και αναποτελεσματικές, πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή συναντούν οργανωμένη αντίσταση, η οποία προέρχεται από περισσότερες της μιας συνιστώσες της ακαδημαϊκής κοινότητας. Παράδοξο εδώ είναι το ότι αρνούνται την αυτονομία τα ίδια τα υποκείμενα τα οποία θα μπορούσαν να την απολαύσουν.

Ας μου επιτραπεί να επιμείνω στο τελευταίο αυτό σημείο. Συνήθως αναλύουμε την "αθλιότητα της φιλοσοφίας" - και πρόκειται πράγματι για αθλιότητα, όταν η φιλοσοφία δε διαθέτει ούτε καν τη στοιχειώδη ακαδημαϊκή μονάδα, ούτε και την απλώς τυπική προϋπόθεση της έρευνας - με όρους κληρονομικότητας και η κληρονομιά της φιλοσοφίας είναι βαρειά. Λειτουργήσει, στο μετεμφυλιακό τουλάχιστον πανεπιστήμιο, όχι ως επιστημονική έρευνα, αλλά ως μηχανισμός χονδροειδούς ιδεολογικής παρέμβασης: σε στρατηγικής σημασίας σχολές, όπως είναι οι φιλοσοφικές, η Πάντειος, η Ριζάρειος, σχολές που παράγουν στελέχη του κρατικού μηχανισμού και εκπαιδευτικούς, η διδασκαλία της φιλοσοφίας ήταν ένα συμπλήρωμα ορθών ιδεών, μια μορφή ποιμαντικής. Αλλωστε, για μεγάλα χρονικά διαστήματα, ο έλεγχος της φιλοσοφίας στις σχολές αυτές ήταν στα χέρια μιας εξαιρετικά ολιγάριθμης και κλειστής ομάδας πανεπιστημιακών δασκάλων. Στο περιβάλλον μιας τέτοιας λειτουργίας προφανώς δε χωρούσε, και δε χώρεσε, ούτε έννοια έρευνας, ούτε αυτόνομο τμήμα φιλοσοφίας: όπως και να είχε στελεχωθεί, ένα τέτοιο τμήμα θα αξίωνε κάποτε να κατανοήσει τον εαυτό του, να ορίσει τί το ενδιαφέρει ως φιλοσοφία, να δηλώσει τί λογίζεται ως συμβολή στην έρευνα.

Είναι αλήθεια ότι η κληρονομιά αυτή εξακολουθεί να σκιάζει τη δημόσια εικόνα της φιλοσοφίας και να προσδιορίζει, έστω και κατά φθίνουσα πρόοδο, την αναπαραγωγή των διδασκόντων στο πανεπιστήμιο. Ομως αρκεί αυτή η αναφορά στο παρελθόν για να κατανοήσουμε τη σημερινή κατάσταση των φιλοσοφικών σπουδών;

Ενα από τα επιχειρήματα που ακούγονται στη συζήτηση για την αυτοτέλεια του τμήματος φιλοσοφίας, από τα πλέον βαρύνοντα στις κινητοποιήσεις των ενδιαφερομένων, είναι ότι το πτυχίο ενός αυτόνομου τμήματος φιλοσοφίας δε θα έχει αντίκρισμα στη μέση εκπαίδευση: εφόσον η φιλοσοφία διδάσκεται ελάχιστες ώρες στη μέση εκπαίδευση, σε μια χωριστή επετηρίδα οι θέσεις για τη φιλοσοφία θα ήταν πολύ λίγες κ.ο.κ. Το επιχείρημα αυτό, αφενός λαμβάνει ως δεδομένο το ότι το πτυχίο των φερομένων ως "παραγωγικών" σχολών είναι ταυτόχρονα και πιστοποιητικό επαγγελματικής ικανότητας - επίτευξη (αυτόματης) σύνδεσης πανεπιστημίου και παραγωγής -, αφετέρου δείχνει ένα μέρος του πλέγματος συμφερόντων το οποίο βαστάζει την αντιφατικότητα της μεταρρύθμισης του '80.

Με το να αναλύουμε λοιπόν τη σημερινή αθλιότητα της φιλοσοφίας,

απλώς και μόνον με αναφορά στο πολύ κακό μετεμφυλιακό κράτος, στην ουσία δεν κάνουμε άλλο από το να εξαργυρώνουμε ένα οδυνηρό παρελθόν σε θεωρητική και πολιτική ευκολία του σήμερα. Άλλωστε, είναι εύκολο να δούμε ότι η ίδια η φρονηματιστική άσκηση της διδασκαλίας της φιλοσοφίας δεν προέκυπτε μόνον από το συμφέρον του κράτος, μόνον από την σκοπιμότητα ιδεολογικού ελέγχου της δημόσιας εκπαίδευσης, αλλά από τη διαπλοκή του συμφέροντος αυτού προς τα συμφέροντα της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Η φιλοσοφία, ως συμπλήρωμα ορθών ιδεών, ήταν έκφραση της ποιμαντικής λειτουργίας του πανεπιστημίου. Η τωρινή απεμπόληση της αυτοτέλειας της φιλοσοφίας μπορεί να αναγνωρισθεί ως έκφραση ενός πανεπιστημίου αδιαμεσολάβητα συνδεδεμένου προς την παραγωγή. Χωρίς διαμεσολάβηση είναι και η ίδια η μετάπτωση του πανεπιστημίου από την ποιμαντική λειτουργία στη χυδαία εκδοχή της παραγωγικότητας. Ετσι, το πραγματικό παράδοξο της φιλοσοφίας είναι το ότι αυτή εξακολουθεί όχι να υπάρχει, (διότι η ύπαρξη της αυτή δεν παραπέμπει παρά μόνον στην αδράνεια των θεσμών η οποία την καθιστά δυνατή), αλλά να τίθεται ως ζήτημα, ως αίτημα κριτικού πανεπιστημίου.